

УДК 338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-8801/2020-1.12>

Рудаченко О.О.

кандидат економічних наук, старший викладач,
Харківський національний університет міського господарства
імені О.М. Бекетова

ФОРМУВАННЯ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЩОДО ЗНИЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ В КРАЇНІ

У статті розглянуто основні напрями щодо зниження соціальної напруженості в країні. і доведено, що дослідження соціальної напруженості та розроблення механізмів її регулювання є досить актуальними, тому що вони включають у себе все різноманіття виникаючих у суспільстві протиріч. Наведено визначення поняття соціальної напруженості і розглянуто основні ознаки соціальної напруженості, до яких належать: поширення серед населення невдоволення ситуацією в найбільш значущих сферах, зростання песимістичних очікувань подальшого розвитку обстановки, зниження рівня довіри до політики, що проводиться владою, різні форми громадянської активності як стихійного, так і організованого характеру. Обґрунтовано, що накопичення проблем в основних сферах життєдіяльності населення регіонів України у поєднанні зі значною нерівномірністю їх концентрації породжує соціальні протиріччя, що стоять на перешкоді досягненню взаєморозуміння та соціальної злагоди, створює бар'єри на шляху до соціального залучення населення. Отже, вчасне виявлення проблеми дає змогу здійснити всі необхідні кроки та заходи для її попередження. Соціальна напруженість – це явище, що торкається усіх сфер діяльності людини та всіх верств населення.

Ключові слова: соціальна напруженість, напрями, реформування, органи влади.

ФОРМИРОВАНИЕ ОСНОВНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ПО СНИЖЕНИЮ СОЦИАЛЬНОЙ НАПРЯЖЕННОСТИ В СТРАНЕ

Рудаченко О.А.

В статье рассмотрены основные направления по снижению социальной напряженности в стране. Доказано, что исследования социальной напряженности и разработка механизмов ее регулирования являются весьма актуальными, так как они включают в себя все многообразие возникающих в обществе противоречий. Приведены определения понятия социальной напряженности. Рассмотрены основные признаки социальной напряженности, к которым относятся: распространение среди населения недовольства ситуацией в наиболее значимых сферах, рост пессимистических ожиданий дальнейшего развития обстановки, снижение уровня доверия к проводимой властью политике, различные формы гражданской активности как стихийного, так и организованного характера. Обосновано, что накопление проблем в основных сферах жизнедеятельности населения регионов Украины в сочетании со значительной неравномерностью их концентрации порождает социальные противоречия, препятствует достижению взаимопонимания и социального согласия, создает барьеры на пути к социальному привлечению населения. Итак, своевременное выявление проблемы позволяет осуществить все необходимые меры по его предупреждению. Социальная напряженность – это явление, которое касается всех сфер деятельности человека и всех слоев населения.

Ключевые слова: социальная напряженность, направления, реформирование, органы власти.

FORMATION OF THE MAIN DIRECTIONS TO REDUCTION SOCIAL TENSIONS IN COUNTRY

Rudachenko Olga

The article proved that the research of social tensions and the development of mechanisms for its regulation are quite relevant, because it includes all the diversity of contradictions in society. Modern scientific literature describes various methods of research social tensions in modern society. The considerable qualitative variety of these methods is caused by different approaches to the interpretation of the concept of «social tension» and the factors that predetermine and determine it. The definition of the concept of «Social tension». The basic signs of social tensions are considered, which include: spreading discontent among the population with the situation in the most important spheres, growth pessimistic expectations of the further development of the situation, decrease in the level of trust in the government, various forms of civic activity, both spontaneous and organized charactering. The conducted research is aimed at identifying priority areas for social security, based on an assessment of the factors of increasing or decreasing social tensions at the regional level. Thus, effective national security is impossible without the control of socio-economic determinants of social tension and the timely minimization of internal threats caused by it. Achievement of social stability is possible only if the reform of all spheres of public administration today is accompanied by a restructuring of social relations and a change in the implementation of the principles of social policy

formation. The conducted research is aimed at identifying priority areas for social security, based on an assessment of the factors of increasing or decreasing social tensions at the regional level. The authors argue that the accumulation of problems in the major spheres of life of the population of the regions of Ukraine, combined with the considerable unevenness of their concentration, creates social contradictions, which hamper the achievement of mutual understanding and social harmony, create barriers to social inclusion. Therefore, timely detection of the problem allows you to take all the necessary steps and measures to prevent it. Social tension is a phenomenon that affects all areas of human activity and all segments of the population.

Keywords: social tensions, directions, reform, authorities.

Постановка проблеми. Дослідження соціальної напруженості та розроблення механізмів її регулювання є досить актуальними, тому що вони включають у себе все різноманіття виникаючих у суспільстві протиріч. Значущість соціальної напруженості зумовлена тим, що вона характеризує внутрішній стан і взаємовідносини індивідів, соціальних груп, специфіку їх відношення до діяльності органів влади, особливо в періоди трансформаційних змін суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням соціальної напруженості займаються вже сотні років. Серед зарубіжних учених, що досліджували це питання, можна виділити Т. Гоббса, Е. Дюркгейма, Р. Мертона, К. Райта і Р. Маркузе, Р. Дарендорфа, Л. Козера, Т. Парсонса, Д. Тернера, К. Райта, Дж. Олпорта, Т. Гарра, Р. Сельє, А. Мюррея, К. Ансхенсела та багатьох інших.

До вітчизняних науковців можна віднести таких, як О.А. Андренко, В.А. Головенько, І.М. Гризлова, Л.С. Гур'янова [2], Т.С. Клебанова [3], М.О. Кизим, О.Г. Білорус, Д. Г. Лукияненко [1] та ін.

Аналіз наукових праць показав, що дослідженню соціальної напруженості присвячено багато наукових праць, проте питанням, пов'язаним саме з формуванням основних напрямів її зниження, приділялося мало уваги. Саме вирішенню цих проблемних питань і присвячено статтю.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз рівня соціальної напруженості країни з метою формування основних напрямів її зниження.

Вклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні зарубіжні і вітчизняні науки у своєму розпорядженні мають різні теоретико-методологічні підходи до дослідження, аналізу та прогнозування соціальної напруженості. У сучасній науковій літературі описано різні методики вивчення соціальної напруженості в сучасному суспільстві. Значна якісна різноманітність даних методик зумовлюється різними підходами до інтерпретації поняття «соціальна напруженість» та чинників, які її зумовлюють і детермінують.

Перш за все розглянемо визначення поняття «соціальна напруженість». Проаналізувавши наукові праці [4; 7; 6], хотілося б зробити акцент на визначенні В.О. Рукавишнікова, який розглядав дане явище як «особливий стан суспільного життя, що характеризується загостренням внутрішніх протиріч об'єктивного і суб'єктивного характеру» [7]. При цьому соціальна напруженість не тільки свідчить про порушення балансу та функцій соціальної системи, а й характеризує зміну настроїв соціальних груп, у тому числі визначає мотиви суспільної поведінки.

Ознаками соціальної напруженості, згідно з В.О. Рукавишниковим [7], є поширення серед населення невдоволення ситуацією в найбільш значущих сферах, зростання песимістичних очікувань подаль-

шого розвитку обстановки, зниження рівня довіри до політики, що проводиться владою, різні форми громадянської активності як стихійного, так і організованого характеру. Точку зору В.О. Рукавишнікова поділяє і В.І. Пирогов, який також визначає соціальну напруженість як «специфічний стан суспільних відносин, заснований на незадоволенні потребах індивідів і характеризує нестабільність соціальної системи» [4].

Так, ефективне забезпечення національної безпеки неможливе без здійснення контролю над соціально-економічними детермінантами соціальної напруженості і своєчасної мінімізації викликаних нею внутрішніх загроз [2]. Досягнення соціальної стабільності можливе тільки у разі, якщо здійснюване сьогодні реформування всіх сфер державного управління буде супроводжуватися перебудовою суспільних відносин і зміною проведення принципів формування соціальної політики. Проведене дослідження спрямоване на визначення пріоритетних напрямів забезпечення соціальної безпеки, що ґрунтуються на оцінці чинників посилення або послаблення соціальної напруженості на регіональному рівні.

Аналіз [3; 5; 8] показав, що низький рівень освіти та рівень матеріального забезпечення населення залишаються провідними, характерними для всіх економічних регіонів чинниками виникнення і збереження високого рівня соціальної напруженості. Складна ситуація у сфері матеріальної забезпеченості населення регіонів України, що загострюється під впливом кризових процесів, вимагає переосмислення вибраної стратегії розвитку в контексті принципової корекції політики доходів. Подальше вирішення проблем повинно здійснюватися в напрямі підвищення рівня та якості життя населення завдяки досягненню соціально-політичної стабільності, позитивної динаміки економічного розвитку та розширення доступу до гідної праці; створення економіко-правових умов для подолання бідності (серед працюючих в першу чергу); підвищення економічної активності населення та зменшення його розшарування за рівнем доходів; упровадження якісно нових підходів до встановлення соціальних стандартів та гарантій; удосконалення політики доходів, підвищення мотиваційної функції заробітної плати та реформування системи оплати праці з урахуванням міжнародного досвіду та особливостей національної економіки; вдосконалення системи соціального забезпечення захисту дітей та молоді, забезпечення ефективності державних програм у соціальній сфері.

Провідною умовою зниження соціальної напруженості є подолання внутрішньої міжрегіональної диференціації рівня життя. Потрібно змінювати спрощене уявлення про те, що соціальна рівновага досягається за рахунок утримання найбільш уразливих верств населення від переходу за межу крайньої бідності. Досягнення довгострокової соціальної стабільності неможливе без розбудови її міцної демосоціальної

бази – формування середнього класу. І тільки прийнятний рівень заробітної плати в країні допоможе включити до цієї бази таку категорію економічно активних суб'єктів, як наймані працівники, що зробить її дійсно широкою і надійною. У разі встановлення справедливої винагороди за працю у населення формується впевненість, що зайнятість гарантує захист від бідності і відкриває реальні соціальні перспективи для всіх зацікавлених. За твердженнями фахівців, нерівний майновий стан членів суспільства є одним із потужних стимулів соціально-економічного прогресу, але лише тоді, коли для кожного створено відносно однакові можливості реалізувати свій потенціал [5]. Якщо такі можливості забезпечуються, то не тільки знижується рівень соціального невдоволення, а й послаблюється соціальна напруженість по осі «багаті – бідні», оскільки в умовах справедливої оплати наймана праця виступає чинником вертикальної мобільності широких верств населення.

Пріоритетом державної політики у реформуванні сфери зайнятості має стати створення правових, економічних та інституційних засад підвищення ефективності зайнятості населення. Рішення, які приймаються у сферах структурної політики, розроблення та реалізації інвестиційних програм, політики доходів, розвитку системи освіти тощо, повинні формуватися з урахуванням їхнього очікуваного впливу на сферу зайнятості.

Найбільш впливові сьогодні чинники формування соціальної напруженості у сфері зайнятості є результатом відсутності перспективного спрямування політики, що проводиться у цій галузі. Унаслідок цього відбувається розподіл робочої сили між функціонуючими за різними принципами державним і приватним секторами зайнятості. При цьому в приватному секторі державно-нормативне регулювання є обмеженим, а ринкове неможливо здійснювати через спотворення механізму формування вартості робочої сили на ринку праці. Це призводить до порушення трудових прав працівників, посилює дискримінацію у сфері трудових відносин та унеможливує стимулювання приватних роботодавців до вкладень у підвищення якості робочої сили. За відсутності дієвих інструментів впливу на галузь зайнятості держава не може адекватно реагувати на посилення соціальної напруженості у сфері прикладання праці.

Загалом же найактуальнішими завданнями активної політики на ринку праці є зменшення безробіття, скорочення низькооплачуваної та тіньової зайнятості, створення нових високотехнологічних робочих місць та модернізація існуючих, забезпечення ефективних механізмів попередження зовнішньої трудової міграції населення.

Важливою умовою зменшення соціальної напруженості у сфері зайнятості є забезпечення належних умов праці. Крім позитивного соціального й екологічного ефекту, заходи, спрямовані на реалізацію цього завдання, надають роботодавцям економічну вигоду через мінімізацію витрат на лікування потерпілих, виплат штрафів за порушення законодавства у сфері охорони праці, скорочення простою устаткування, спричиненого порушенням виробничого процесу через виникнення форс-мажорних ситуацій.

Соціальна напруженість виникає й через брак уваги держави до довгострокового стратегічного завдання соціальної політики – збереження і розвитку трудових ресурсів потенціалу, яке починається з формування та

підтримання сприятливої для забезпечення повноцінної життєдіяльності населення і його стабільного відтворення медико-демографічної ситуації.

Для значного поліпшення медико-демографічної ситуації і суттєвого зниження соціальної напруженості, зумовленої проблемами у цій сфері, потрібно активізувати зусилля держави, спрямовані на подальше скорочення смертності від серцево-судинних хвороб, зменшення випадків смертей від них у більш пізні вікові групи, а також скорочення смертності від новоутворень. Потрібно виділяти додаткові кошти на розвиток достатньо витратних засобів лікування і профілактики. Особливу увагу потрібно також приділити боротьбі із соціально детермінованими захворюваннями, які самі по собі є провідними чинниками формування соціальної напруженості і відіграють головну роль у зниженні якості людського капіталу.

Зниження смертності за основними її причинами (серцево-судинні захворювання, інфекційні і паразитарні хвороби) потребує втілення заходів, спрямованих на коригування способу життя. З одного боку, такі заходи видаються найбільш доступними, оскільки не потребують значних фінансових вкладень, з іншого – вони потребують значних соціальних вкладень, суттєвої переорієнтації діяльності вже працюючих спеціалістів (дільничних терапевтів, педіатрів, сімейних лікарів, шкільних педагогів та психологів, соціальних психологів) на пропаганду здорового способу життя.

Водночас необхідний для підтримання задовільної статевозривкової структури населення рівень народжуваності може бути досягнений лише за умови вирішення проблем у сфері матеріального забезпечення населення (особливо осіб працездатного і, відповідно, дітородного віку), проведення активної пронаталістської політики, забезпечення умов для поєднання зайнятості і виконання батьківських обов'язків, підвищення престижу батьківства в суспільстві.

Якість життя населення й умови життя, що її найкраще характеризують, визначаються ефективністю соціальної політики, впровадженої державою. Навіть в умовах обмеженості ресурсів не можна одночасно «згорнути» всі соціальні програми і зменшувати всі статті соціальних видатків, оскільки такий підхід у довгостроковій перспективі буде мати негативні наслідки у вигляді безповоротних утрат людського капіталу.

Особливим завданням поліпшення умов життя є вирішення поточних екологічних проблем, які виступають визначним чинником якості і тривалості життя (за дослідженнями науковців, у структурі чинників, що формують ризик здоров'ю, перше місце займає якість повітряного середовища (66,7%), друге – якість харчових продуктів (13,5%) і третє – шумове навантаження (12,6%) [1]). Критичний екологічний стан значної частини світу підтверджує необхідність розроблення основ принципово нової соціо-еколого-економічної моделі розвитку суспільства. У цьому контексті вважається за доцільне розробити національну довгострокову стратегію соціально-економічного розвитку та плану дій з її реалізації, що має базуватися на принципах концепції сталого розвитку і передбачати єдність економічного, соціального та екологічного складників. Реалізація цієї стратегії повинна сприяти інтеграції екологічної політики до політик соціально-економічного розвитку національного, регіонального,

обласного та місцевого рівнів, розвитку секторів економіки з метою збереження та відтворення природного середовища, забезпечення якісних екологічних умов для життя населення та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

В умовах дефіциту ресурсів контроль над ефективністю вкладень у соціальну сферу є не менш важливим, аніж збереження задовільного рівня її фінансування. При цьому відповідальність за цільове використання коштів повинна бути визначена для чиновників усіх рівнів – від керівників міністерств до виконавців галузевих програм і регіональних проєктів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, накопичення проблем в основних сферах життєдіяльності населення регіонів України у поєднанні зі значною нерівномірністю їх концентрації породжує соціальні протиріччя, що стоять на перешкоді досягненню взаєморозуміння та соціальної злагоди, створюють бар'єри на шляху до соціального залучення населення.

Отже, вчасне виявлення проблеми дає змогу зробити всі необхідні кроки та заходи для її попередження. Соціальна напруженість – це явище, що торкається усіх сфер діяльності людини та всіх верств населення.

Список використаних джерел:

1. Білорус О.Г., Лук'яненко Д.Г. Глобалізація і безпека розвитку : монографія / наук. ред. О.Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2001. 736 с.
2. Гурьянова Л., Зима А., Серва Д. Концептуальный подход к моделированию механизма оценки, анализа и прогнозирования развития регионов. *Моделирование процессов управления в информационной экономике* : монографія / под ред. докт. екон. наук, проф. В.С. Пономаренко, докт. екон. наук, проф. Т.С. Клебановой. Bratislava-Kharkiv : KhNEU -VSEMS, 2017. 388 с.
3. Клебанова Т.С. Информационная экономика: этапы развития, методы управления, модели / под ред. докт. екон. наук, проф. В.С. Пономаренко, докт. екон. наук, проф. Т.С. Клебановой. Братислава – Харьков : ВШЭМ – ХНЭУ им. С. Кузнеця, 2018. 668 с.
4. Пирогов В.В. Социальная напряженность: теория, методология и методы измерения : автореф. дис. ... канд. социолог. наук. Москва, 2002. 24 с.
5. Рудаченко О.О. Аналіз сучасного стану соціальної напруженості у світі. *Національні особливості та світові тенденції управління та адміністрування на макро-, мезо- і мікрорівнях економіки* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 9 листопада 2019 р. Дніпро : ПДАБА, 2019. С. 132–136.
6. Рудаченко О.О. Теоретико-методологічні основи формування підходів до дослідження соціальної напруженості. *Інструментальні засоби моделювання систем в інформаційній економіці* : монографія / под ред. докт. екон. наук, проф. В.С. Пономаренко, докт. екон. наук, проф. Т.С. Клебановой. Харьков : ВШЭМ ; ХНЭУ им. С. Кузнеця, 2019. 452 с.
7. Рукавишников В.А. Межличностное доверие: измерение и межстрановые сравнения. *Социологические исследования*. 2008. № 2. С. 17–25.
8. Сірій Є.В., Нахабич М.А. Дослідження соціальної напруженості в Україні: засадничі аспекти та розробка інструментарію : монографія. Київ : Глобус, 2018. 180 с.

References:

1. Bilorus O. H. (2001). *Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku : monohrafiia*. [Globalization and security of development: monograph] Kyiv : KNEU, 2001. 736 s. (in Ukrainian).
2. Ghurjjanova L., Zyma A., Serwa D. (2017). *Konceptualnyj podhod k modelirovaniyu mehanizma ocenki, analiza i prognozirovaniya razvitiya regionov. Modelirovanie processov upravleniya v informacionnoj ekonomike. Monografiya*. [A conceptual approach to modeling the mechanism of assessment, analysis and forecasting of regional development. Modeling management processes in the information economy. Monograph]. Bratislava-Kharkiv: KhNEU-VSEMS, 2017. 388 s. (in Russian).
3. Klebanova T.S. (2018). *Informacionnaya ekonomika: etapy razvitiya, metody upravleniya, modeli*. [Information economy: stages of development, management methods, models.] Bratislava. Harkov, VShEM – HNEU im. S. Kuzneca, 2018. 668 s. (in Russian).
4. Pirogov V. V. (2002). *Socialnaya napryazhennost: teoriya, metodologiya i metody izmereniya*. [Social tension: theory, methodology and measurement methods]. avtoref. dis. kand. sociolog. nauk. Moskva. 2002. 24 s. (in Russian).
5. Rudachenko O.O. (2019). *Analiz suchasnogho stanu social'noji napruzhenosti u sviti*. [An analysis of the current state of social tension in the world]. Nacionaljni osoblyvosti ta svitovi tendenciji upravlinnja ta administruvannja na makro-, mezo- i mikrorivnjakh ekonomiky: materialy IV Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji (m. Dnipro, 9 lystopada 2019 r.). Dnipro: PDABA, 2019. s. 132-136. (in Ukrainian).
6. Rudachenko O.O. (2019). *Teoretyko-metodologichni osnovy frmuvannja pidkhodiv do doslidzhennja social'noji napruzhenosti*. [Theoretical and methodological foundations of the formation of approaches to the study of social tensions.]. Instrumentalnye sredstva modelirovaniya sistem v informacionnoj ekonomike. Monografiya. Harkov, VShEM. HNEU im. S. Kuzneca. 2019. 452 s. (in Ukrainian).
7. Rukavishnikov V. A. (2008). *Mezhlichnostnoe doverie: izmerenie i mezhstranovye sravneniya*. [Interpersonal trust: measurement and cross-country comparisons]. Sociologicheskie issledovaniya. 2008. № 2. S. 17-25. (in Russian).
8. Siryj Je.V., Nakhabich M.A. (2018). *Doslidzhennja social'noji napruzhenosti v Ukrajinі: zasadnychi aspekty ta rozrobka instrumentariju*. [Social Tension Research in Ukraine: Fundamental Aspects and Toolkit Development.] Monohrafiya. Kyjiv: «Ghlobus», 2018. 180 s. (in Ukrainian).